

บทที่ 4

พ็อนไทยทรงดำเพชรบุรี

ในบทนี้จะกล่าวถึงเรื่องการพ็อนไทยทรงดำ โดยแบ่งออกเป็น 2 ตอน ในตอนแรกจะเป็นการอธิบายถึงสภาพการพ็อนที่ปรากฏในปัจจุบัน ตอนที่สอง อธิบายถึงการพ็อนแบบดั้งเดิมและในตอนท้ายเป็นการศึกษาวิเคราะห์การพ็อนแบบจารีต เพื่อหาลักษณะเด่นในท่าพ็อนของ ไทยทรงดำ

1. การพ็อนไทยทรงดำในปัจจุบัน

จากการที่ผู้ศึกษาได้เข้าไปสังเกตการณ์ ในงานประเพณีไทยทรงดำ ที่บ้านห้วยท่าช้าง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี เมื่อ 27 พฤษภาคม 2537 ได้ศึกษาถึงลักษณะการพ็อน ทำให้เห็นถึงองค์ประกอบของการพ็อนไทยทรงดำในปัจจุบันดังนี้

1.1 โอกาสที่แสดง

1.2 บรรยากาศ

1.3 สถานที่

1.4 เครื่องดนตรี

1.5 วิธีการพ็อน

1.1 โอกาสที่แสดง พ็อนไทยทรงดำเป็นการพ็อนที่จัดขึ้นในงานเทศกาลประเพณีไทย-ทรงดำประจำปี หมู่บ้านแต่ละท้องถิ่นมีการกำหนดวัน เวลาในการรับเป็นเจ้าภาพจัดงานหมุนเวียนกันไป ตลอดช่วงเดือน 5-6 ซึ่งเป็นระยะหลังฤดูการเก็บเกี่ยวพืชผล เป็นช่วงที่ประชาชนมีรายได้ และมีเวลาว่างในการพักผ่อน มีการจัดงานรื่นเริงเพื่อพบปะสังสรรค์กันระหว่าง ไทยทรงดำในแต่ละท้องถิ่น และเป็นการเปิดโอกาสให้หนุ่มสาว ได้รู้จักซึ่งกันและกัน เพื่อสร้างสัมพันธ์ไมตรี อันนำไปสู่การเลือกคู่ครองในอนาคต

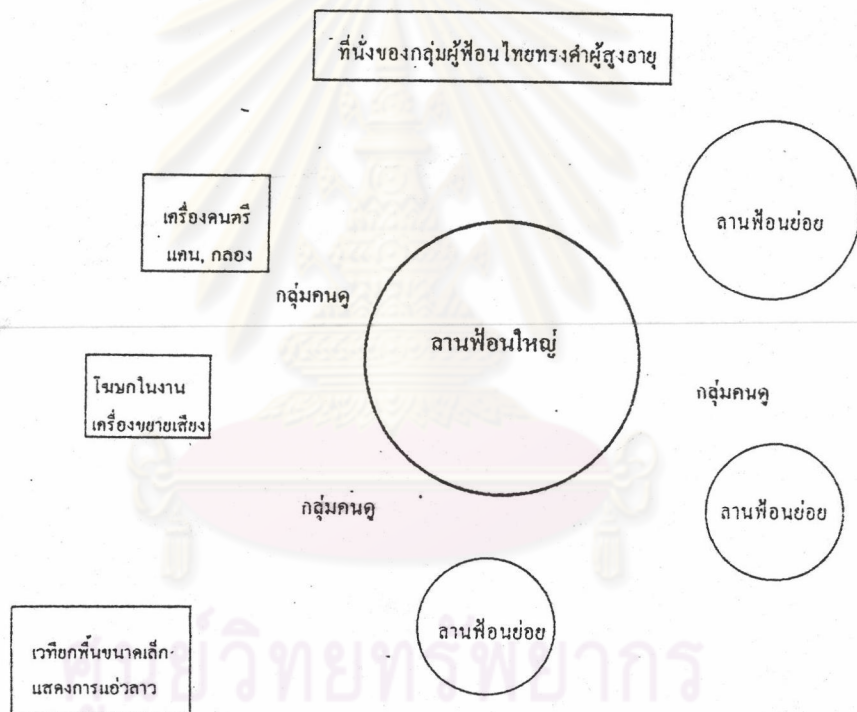
1.2 บรรยากาศ เวลาประมาณ 17.00 น. เจ้าภาพเลี้ยงต้อนรับ ผู้มาร่วมงานด้วยการ จัดเตรียมอาหาร คาวหวาน ผลไม้ และเครื่องดื่ม โดยวางเรียงเป็นชั้ม และมีป้ายบอกชื่ออาหารแต่ละชนิด ทุกคนที่มาร่วมงานเดินเลือกตักอาหารได้ตามต้องการ และมานั่งล้อมวงร่วมรับประทานอาหารด้วยกัน เป็นกลุ่ม ๆ ผู้คนที่มาร่วมงานจะเดินทักทายกันทั่วบริเวณงาน ตลอด

เวลาที่เริ่มงานจะมีโฆษกผู้ชายทำหน้าที่ประกาศแจ้งเรื่องราวต่าง ๆ ผ่านเครื่องขยายเสียงโดยใช้ภาษาพื้นบ้านไทยทรงดำ และเมื่อได้เวลาในการพ้อง ประมาณ 19.00 น. โฆษกจะประกาศเชิญชวนผู้คนที่มาในงาน ให้เข้าร่วมพ้องที่ลานพ้องใหญ่ ซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมของผู้พ้องจากทุกท้องถิ่นในบริเวณงาน มีการใช้แสงสว่างจากหลอดไฟนีออนสีต่าง ๆ ซึ่งติดประดับประดาไว้โดยรอบ



ภาพที่ 1 บรรยากาศของการพ้องในบริเวณลานพ้องใหญ่ในงานประเพณีไทยทรงดำ บ้านห้วยท่าช้าง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี 23 เมษายน พ.ศ. 2537 มีชาวไทยทรงดำในท้องถิ่นต่าง ๆ ทุกเพศ ทุกวัยมาร่วมพ้องกันตามประเพณี

1.3 สถานที่ สถานที่พ็อนจะพ็อนกลางแจ้งในบริเวณลานดินซึ่งมีความแน่นแข็งประกอบไปด้วย ลานพ็อนใหญ่ และลานพ็อนย่อย ซึ่งอยู่เรียงรายใกล้ ๆ ลานพ็อนใหญ่ ขนาดของลานพ็อนใหญ่ จะมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 15 เมตร ตรงกลางลานจะปักเสาไม้ไผ่ 1 เสาที่มีความสูงพอที่จะติดหลอดไฟนีออนสีต่าง ๆ เพื่อให้แสงสว่าง มุมหนึ่งของลานพ็อน จะเป็นที่ตั้งของเครื่องดนตรีที่ให้จังหวะ คือ กลองชุดที่ใช้ในวงดนตรีสากลมีหมอแคน 2-3 คน สลับกันเป่าแคนประกอบการพ็อนในจุดนี้ด้วย ในบริเวณลานพ็อนจะติดตั้งเครื่องขยายเสียงเพื่อให้โฆษกของงานประกาศเรื่องราวต่าง ๆ ให้ผู้มาร่วมงานได้ยินโดยทั่วถึงทั้งบริเวณงาน



แผนภูมิที่ 2 แสดงให้เห็นถึงผังการจัดลานพ็อน ซึ่งประกอบไปด้วยลานพ็อนใหญ่และลานพ็อนย่อย (งานประเพณีไทยทรงดำประจำปี หมู่บ้านห้วยท่าช้าง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี 23 เมษายน พ.ศ. 2537)

1.4 เครื่องดนตรี เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการเล่น ได้แก่ แคน และกลอง ที่ใช้ในเครื่องดนตรีสากล สำหรับใช้ตีประกอบจังหวะ ซึ่งจะใช้กันในลานพ็อนใหญ่ ส่วนลานพ็อนย่อยตามจุดต่างๆ ใช้แคน และกลองสมัยใหม่ที่มีขนาดเล็ก โดยบรรเลงอิสระแยกจากลานพ็อนใหญ่หรือลานพ็อนย่อยอื่นๆ



ภาพที่ 2 . ทมอแคนเป่าแคนประกอบการพ็อนการพ็อนในลานพ็อนย่อย โดยมีลูกคู่ตบมือให้จังหวะตามท่วงทำนองเพลง

(งานประเพณีไทยทรงดำประจำปี หมู่บ้านห้วยท่าช้าง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี 23 เมษายน พ.ศ. 2537)

1.5 วิธีการพ็อน เมื่อเวลาประมาณ 19.00 น. ชาวไทยทรงดำจากท้องถิ่นต่าง ๆ เริ่มทยอยมารวมกันที่ลานพ็อนใหญ่ เมื่อเสียงแคนเริ่มดังขึ้น จะมีผู้พ็อนสูงฝ่ายหญิงอายุ ออกมาพ็อน นำเป็นคนแรก ต่อจากนั้นผู้พ็อนคนอื่น ๆ จะค่อย ๆ เดินพ็อนตามกันมา ในลักษณะเป็นวงกลม ในทิศทางทวนเข็มนาฬิกา การพ็อนจะเริ่มตั้งแต่เวลา 19.00 - 24.00 น. โดยแบ่งระยะเวลาในการพ็อนออกเป็น 5 ช่วง

การพ็อนแต่ละช่วง มีท่วงท่าการพ็อนเป็น 4 ลำดับตามท่วงทำนองเพลงแคน โดยเริ่มลำดับที่ 1 ด้วยการพ็อนตามท่วงทำนองเพลงช้า ใช้เวลาประมาณ 15 นาที ลำดับที่ 2 พ็อนตามท่วงทำนองเพลงแคนที่เปลี่ยนจากช้ามาเป็นท่วงทำนองที่เร็ว ซึ่งใช้เวลาประมาณ 20 นาที ลำดับที่ 3 พ็อนตามท่วงทำนองเพลงแคนที่ลดความเร็วลงเป็นปานกลาง ซึ่งใช้เวลาประมาณ 15 นาที และลำดับที่ 4 พ็อนตามท่วงทำนองเพลงสมัยนิยมซึ่งจังหวะค่อนข้างเร็ว รวมแล้วการพ็อนใน 1 ช่วงใช้เวลาประมาณ 60 นาที

การพ็อนในช่วงที่ 1 นี้ เริ่มขึ้นเวลา 19.00 น. ผู้พ็อนจากท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในท้องถิ่นเดียวกันจะออกมาพ็อนเป็นกลุ่ม ๆ ทำให้เห็นถึงความคล้ายคลึงและเหมือนกันของท่วงท่าการพ็อน เช่น ไทยทรงดำกลุ่มเขาย้อย ไทยทรงดำกลุ่มนครปฐม ไทยทรงดำกลุ่มราชบุรี และไทยทรงดำลุ่มพรณบุรี ขณะที่การพ็อนดำเนินไปเรื่อย ๆ ผู้พ็อนอาจจะออกมาจากลานพ็อนเพื่อหยุดพักชั่วขณะหนึ่ง ได้อย่างอิสระ และผู้พ็อนหน้าใหม่ก็จะเข้าไปร่วมพ็อน โดยเดินเข้าไปในลานพ็อนตรงจุดใดก็ได้แล้วพ็อนไปตามลำกับเพลงช้า เพลงเร็ว เพลงปานกลาง และเพลงสมัยนิยม ดังที่ได้อธิบายไว้ข้างต้น ก็คือเป็นจบหนึ่งช่วง

การพ็อนในช่วงที่ 2 เริ่มตั้งแต่เวลาประมาณ 20.00 น. โดยดำเนินการพ็อนเช่นเดียวกับการพ็อนในช่วงที่ 1

การพ็อนในช่วงที่ 3 เริ่มขึ้น ในเวลาประมาณ 21.00 น. ส่วนหนึ่งของชาวไทยทรงดำแต่ละท้องถิ่นเริ่มออกจากลานพ็อนใหญ่ แยกไปพ็อนเป็นกลุ่มย่อย ๆ เฉพาะพวกเพื่อน ๆ ในกลุ่มเดียวกัน โดยแต่ละกลุ่มจะมีเครื่องดนตรีและหมอแคนประจำกลุ่มแยกออกมาบรรเลงในกลุ่มของตนในแต่ละลานพ็อนย่อย ทำให้ผู้พ็อนที่ลานพ็อนใหญ่ดูบางตาลง และจะมีผู้พ็อนผลัดเปลี่ยนกันเข้า - ออก บนลานพ็อนใหญ่ตามช่วงเวลาที่เหมาะสม

การพ็อนในช่วงที่ 4 เริ่มเวลาประมาณ 22.00 น. จะพบว่าที่ลานพ็อนใหญ่เริ่มมีผู้พ็อนกลุ่มใหม่เข้ามาพ็อนเพิ่มมากขึ้น ท่วงท่าของการพ็อนจะมีลักษณะต่างกับกลุ่มแรก ๆ ในการพ็อนลำดับที่ 2 ของช่วงที่ 4 นี้ ผู้วิจัยได้มีโอกาสเห็นลักษณะการพ็อนรำตามท่วงทำนองเพลงแคนเร็วของผู้สูงอายุชาวไทยทรงดำ ชาย-หญิง คู่หนึ่ง ซึ่งเป็นท่าพ็อนเกี่ยวในลักษณะที่เรียกว่า อ่อนลงเจ้าติดดิน ซึ่งเป็นการพ็อนแบบดั้งเดิมอย่างหนึ่งที่หาดูได้ยาก

การพ็อนในช่วงที่ 5 เริ่มเวลาประมาณ 23.00 น. ซึ่งอาจเป็นรอบสุดท้ายของกระบวนการพ็อน ทุกคนจะมาพ็อนรวมกันที่ลานพ็อนใหญ่อีกครั้งหนึ่ง และในตอนสุดท้ายของการพ็อน ซึ่งเป็นเวลาค่อนข้างดึกประมาณ 23.30 น. เป็นต้นไป ผู้พ็อนส่วนใหญ่จะเปลี่ยนจากทำพ็อนที่บ้าน มาเป็นการเต้นซັบเท้าและลำตัดตามความเร่งเร้าของจังหวะเพลงลมัยใหม่ ซึ่งมีทั้งเพลงลูกทุ่งและเพลงสากล ในช่วงสุดท้ายนี้ ก็จะมีการทยอย แยกย้ายกันกลับไปพักผ่อนตามอัครยาคัย การพ็อนของไทยทรงดำที่กล่าวมานี้ มีท่าพ็อนที่คล้ายคลึงกันในแต่ละลำดับของแต่ละช่วง และเมื่อพิจารณาการพ็อนทั้ง 5 ช่วงแล้ว เห็นได้ว่ามีจารีตของบรรพบุรุษหลงเหลืออยู่แต่ได้กลายไปมากแล้ว ผู้วิจัยจึงศึกษาลงลึกถึงการพ็อนแบบดั้งเดิมต่อไป

2. การพ็อนไทยทรงดำแบบจารีต

การพ็อนแบบดั้งเดิม คือ การพ็อนที่เป็นประเพณีสืบทอดกันมา ในปัจจุบันการพ็อนไทย-ทรงดำแบบดั้งเดิมแฝงอยู่ในการพ็อนลมัยปัจจุบัน และกำลังถูกลบเลือนจางหายไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เมื่อผู้ศึกษาได้เข้าไปเก็บข้อมูลและสังเกตการณ์ศึกษาทำรำจากบรรดาแม่ครูลาวไซ่งในหมู่บ้านหนองปร่ง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี โดยได้ชมการสาธิตการพ็อน ทำให้เห็นถึงองค์ประกอบที่สำคัญ ดังจะอธิบายเป็นหัวข้อต่อไปนี้

องค์ประกอบของการพ็อน

- 2.1 โอกาสที่แสดง
- 2.2 บรรยากาศ
- 2.3 สถานที่
- 2.4 ดนตรี
- 2.5 วิธีการแสดง
- 2.6 ท่าพ็อนพื้นฐาน

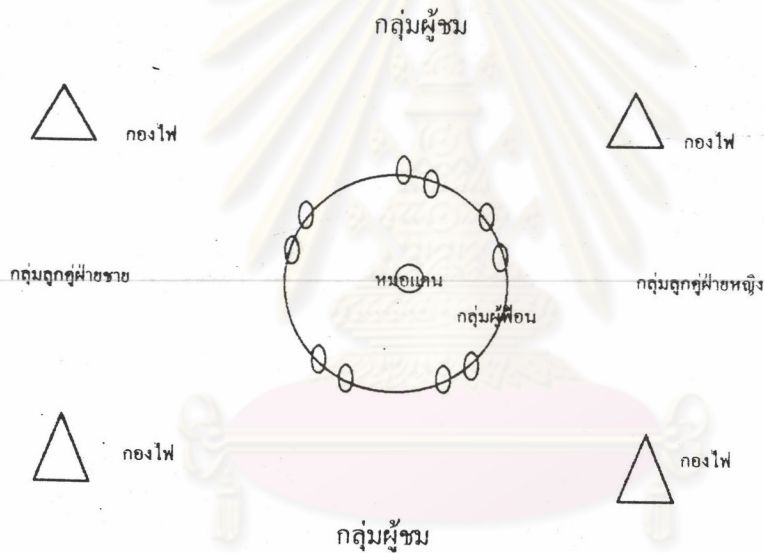
2.1 โอกาสที่แสดง การพ็อนแบบจารีต จะพ็อนในงานเทศกาลประเพณีประจำปี คือ ประเพณีอื่นคอน ซึ่งเป็นช่วงหลังฤดูการเก็บเกี่ยวในเดือน 5 - 6 เป็นโอกาสที่กลุ่มหนุ่มสาวชาวไทยทรงดำได้พบปะสังสรรค์กัน และเป็นแนวทางในการเลือกคู่ครอง

2.2 บรรยากาศ การพ็อนจะเริ่มตั้งแต่ช่วงเวลาบ่าย ไปจนถึงเที่ยงคืน โดยสลับกับการเล่นโยนลูกคอน การพ็อนในตอนกลางคืนอาศัยแสงสว่างจากการสุมกองไฟเป็นระยะ โดยรอบของลานพ็อน ให้งองไฟห่างจากลานพ็อนประมาณ 6 - 10 เมตร โดยมีกลุ่มผู้ชมทำหน้าที่คอยเติมเชื้อเพลิงให้ไฟลุกสว่างตลอดเวลา กลุ่มผู้พ็อน กลุ่มลูกคู่ และกลุ่มผู้ชม จะมีความสุขสนานรื่นเริงกันอย่างใกล้ชิด ท่ามกลางเสียงแคน เสียงซັบลำ และเสียงตบมือเป็นจังหวะ โดยเฉพาะเมื่อถึง

ช่วงพ่อนที่มีความสนุกสนานเต็มที่ หมอแคนจะกลิ้งตัวลงบนลานพ่อน ในขณะที่เป่าแคนไปด้วย และลูกคูร้องล้อเลียนกันในแต่ละฝ่ายดังนี้ สาวกินกบช้เกียดบมือ, ลาวกินเขียดช้เกียดเหยียดมือ ลาวกินมันชยันตบมือ ผู้บ่าวกินเขียดช้เกียดบมือ ผู้บ่าวกินกบช้เกียดบมือ¹

2.3 สถานที่ สถานที่สำหรับพ่อนเป็นลานดินเรียบแข็งมีลักษณะเป็นวงกลม โดยใช้พื้นที่ประมาณ 40-50 ตารางเมตร ซึ่งลานพ่อนนี้เรียกว่า ลานช่วง มักจะอยู่ในบริเวณกับลานบ้าน ในอดีตลานช่วงที่มีขนาดใหญ่ในเขตอำเภอเขาย้อย ซึ่งจะเป็นสถานที่จัดงานประเพณีอันคอนกันเป็นประจำ ซึ่งมีลานช่วงอยู่ประมาณ 4 ช่วง คือ

1. ช่วงท่าหอย
2. ช่วงบ้านใต้
3. ช่วงบ้านกลางน้อย
4. ช่วงบ้านบน²



แผนภูมิที่ 3 แสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบต่าง ๆ บนลานพ่อนในอดีต

¹ สัมภาษณ์ สนิท เกษมสงคราม ชาวไทยทรงดำเพชรบุรี, 20 กรกฎาคม 2537.

² สัมภาษณ์ สมัย อ่อนวงศ์ หมอแคนผู้อาวุโสไทยทรงดำ, 19 มิถุนายน 2537.

2.4 ดนตรี เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการฟ้อนมีเพียงชนิดเดียว คือ แคน ซึ่งนิยมใช้ แคนเจ็ดหรือแคนแปด และใช้การตบมือพร้อมกันเป็นจังหวะ ตามท่วงทำนองเพลง

สำหรับเพลงที่ใช้ในการฟ้อน มี 1 สำหรับ หรือ 4 เพลง เรียงตามลำดับดังนี้

2.4.1 เพลงที่มีท่วงทำนองและจังหวะช้า ใช้ประกอบการฟ้อนที่เรียกว่า แคน อย่างเปรียบเสมือนการเดินเคียงคู่ออกมาชมความงามตามธรรมชาติของหนุ่มสาว

2.4.2 เพลงที่มีท่วงทำนองและจังหวะเร็วสนุกสนาน ใช้ประกอบการฟ้อนเกี้ยว เรียกว่า แคนเล่น

2.4.3 เพลงที่มีท่วงทำนองเน้นหนัก 3 จังหวะใน 1 ห้องเพลง ใช้ประกอบการฟ้อนในลักษณะเดินฟ้อน 3 จังหวะ แล้วยืนฟ้อนใช้ตัวอยู่กับที่สลับกันไป ท่วงทำนองเพลงนี้เรียกว่า แคนกะแล้ (แคนเกล) หรือที่ชาวไทยทรงดำเพชรบุรี เรียกกันว่า แคนระบำ หรือ แคนนอยนอย

2.4.5 เพลงที่มีท่วงทำนองและจังหวะที่เร็วปานกลาง เรียกกันโดยทั่วไปว่า แคนเวียง หรือ แคนเขียบ

ท่วงทำนองเพลงที่ใช้ประกอบการฟ้อนรำ ได้แก่ทำนอง เพลงพื้นเมืองโบราณ เช่น ลำจ้อย (ล่องช่อง) ไร่ข้าว สุดสะแนน แมลงภู่ตอมดอก นอกจากนี้มีการขับร้องตามเนื้อเพลง รำโทนของชาวไทยภาคกลาง* แต่จะมีสำเนียงภาษาถิ่นพื้นบ้านปะปนอยู่ด้วย เช่น เพลงยืมยืมมา ยวนยาเหล ลัญญากันว่าจะรำ นอกจากนี้ ยังมีการแอ่วลาว และเซิ้งลำแคน ซึ่งใช้ภาษาถิ่นพื้นบ้านไทยทรงดำ

2.5 วิธีการฟ้อน การฟ้อนไทยทรงดำแบบดั้งเดิม มีกลุ่มผู้แสดงที่ประกอบไปด้วย หมอแคน ผู้ขับลำฝ่ายชายและหญิง กลุ่มลูกคู่ และกลุ่มผู้ฟ้อน ซึ่งจะอธิบายโดยละเอียดดังนี้

2.5.1 หมอแคน ได้แก่ ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการเป่าแคน ซึ่งเป็นเพศชาย

2.5.2 ผู้ขับลำ ได้แก่ หมอขับ และแม่ขับ ซึ่งต้องมีความสามารถเฉพาะตัวในเรื่องกาพย์กลอน ซึ่งใช้ในการขับแบบแอ่วลาว หรือเซิ้งลำแคน และต้องมีน้ำเสียงก้องกังวาน

2.5.3 ลูกคู่ ได้แก่ กลุ่มผู้หญิงและผู้ชาย ซึ่งส่วนใหญ่จะมีความสามารถในการฟ้อนด้วย

2.5.4 ผู้ฟ้อน ได้แก่ กลุ่มผู้แสดงที่มีความสามารถในการฟ้อน ซึ่งมีทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง

* ได้รับคำยืนยันจาก ผศ. สุพันธ์ อุตมเวช และ ผศ. อมรา กล้าเจริญ ว่าเป็น เพลงรำโทนของภาคกลางที่ร้องเล่นกันโดยทั่วไป

2.6 ลักษณะการพ้อน กลุ่มผู้พ้อนลูกคู่และหมอแคน โดยขึ้นเป็นกลุ่มในลักษณะโค้งครึ่งวงกลม เริ่มต้นโดยหมอแคนเป่าแคนและมีแม่ขับซึ่งเป็นผู้นำฝ่ายหญิงขับลำทักทายต้อนรับผู้พ้อนฝ่ายชาย ต่อจากนั้นเป็นการขับโต้ตอบซึ่งกันและกัน หลังจากนั้นการพ้อนจะวนไปทางขวาเริ่มด้วยผู้พ้อนฝ่ายหญิงออกมาพ้อนนำก่อน 1 คน ผู้พ้อนฝ่ายชายก็จะพ้อนตามออกมา ในลักษณะเดินพ้อนเป็นวงกลมทวนเข็มนาฬิกา ช่วงต่อมาผู้พ้อนฝ่ายหญิง และฝ่ายชายก็จะทยอยออกมาพ้อนกันจนเต็มลานช่วง กลุ่มลูกคู่จะยืนเรียงรายเป็นรูปโค้งครึ่งวงกลมคอยตบมือให้จังหวะ หรือช่วยขับลำ ส่วนหมอแคนจะยืนเป่าแคนอยู่ ณ จุดกึ่งกลางของลานช่วง หรือยืนใกล้ ๆ กับกลุ่มลูกคู่ฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย

ผู้พ้อนจะพ้อนตามท่วงทำนองเพลงซึ่งจัดเป็นลำดับ คือ แคนช้า แคนเร็ว แคนแกรหรือแคนกะแล้ และแคนเย็บหรือแคนเวียง ดังที่จะอธิบายท่วงทำในการพ้อนตามท่วงทำนองเพลงให้เห็นเป็นลำดับดังนี้

2.6.1. เพลงแคนช้า หรือแคนย่าง เปรียบเสมือนหนุ่มสาวสร้างความคุ้นเคยซึ่งกันและกัน

2.6.2. เพลงแคนเร็ว หรือแคนแล่น เปรียบเหมือนหนุ่มเฒ่าโลมและสาวทลบทลิกโดยฝ่ายชายจะพยายามออกท่าทางหลอกล่อเพื่อจับต้องหน้าอก หรือเปิดชายผ้าขึ้นและฝ่ายหญิงก็พ้อนปกป้องหรือบดบัง

2.6.3. เพลงแคนแกร หรือแคนกะแล้ เปรียบเสมือนหนุ่มสาวลั้ครลมาในนรสรักโดยฝ่ายชายและฝ่ายหญิงจะพ้อนสอดมือ แขน ไหล่ หลัง ลั้ผัดกัน

2.6.4. เพลงแคนเย็บ หรือแคนเวียง เปรียบเสมือนชายหญิงที่แสดงถึงความสุขที่สมหวังในความรัก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อธิบายท่าพืชมแคนอย่าง

แคนอย่างเป็นการพืชมในลำดับที่ 1 เริ่มด้วยหมอแคนเริ่มเป่าแคนลูกคู่ตบมือให้จังหวะ ผู้พืชมฝ่ายหญิงเริ่มเดินออกมาพืชมในทิศทางทวนเข็มนาฬิกา ต่อมาผู้พืชมฝ่ายชายจึงพืชมตามออกมา เป็นคู่พืชม ผู้พืชมคู่อื่น ๆ ก็พืชมตามกันออกในลักษณะเป็นวงกลม

ท่วงท่าการพืชมแคนอย่าง มีลักษณะของการเคลื่อนไหวของเท้า มือ และแขน ดังนี้

ลักษณะของเท้า	ลักษณะของมือและแขน
<p>การก้าวเท้าในท่วงท่าที่ 1 ก้าวเท้า 4 จังหวะ จังหวะที่ 1 ก้าวย่างเท้าขวา จังหวะที่ 2 ก้าวไขว้เท้าซ้าย จังหวะที่ 3 ก้าวย่างเท้าขวา จังหวะที่ 4 ก้าวเท้าซ้าย</p>	<p>ผู้พืชมทั้ง 2 ฝ่ายจะใช้มือลักษณะเดียวกัน คือ ช้างหนึ่งยกเป็นวงสูง อีกมือหนึ่งเป็นวงต่ำ สลับกันโดยมีวงสูงม้วนมือแล้วลดวงลงมาเป็นวงต่ำ ส่วนวงต่ำค้อย ๆ</p>
<p>ถอยหลัง</p> <p>การก้าวเท้าในท่วงท่าที่ 2 ก้าวเท้า 4 จังหวะ จังหวะที่ 1 ก้าวเท้าขวา จังหวะที่ 2 ก้าวเท้าซ้ายถอยหลัง จังหวะที่ 3 ก้าวย่างเท้าขวา จังหวะที่ 4 ก้าวไขว้เท้าซ้าย</p>	<p>ม้วนมือแล้วยกเป็นวงสูง</p>
<p>การก้าวเท้าในท่วงท่าที่ 3 ก้าวเท้า 4 จังหวะ จังหวะที่ 1 ก้าวย่างเท้าขวา จังหวะที่ 2 ก้าวย่างเท้าซ้าย จังหวะที่ 3 ก้าวย่างเท้าขวา จังหวะที่ 4 ก้าวเท้าซ้าย ถอยหลัง</p>	

ทิศทางการเคลื่อนไหว ผู้พ่อนจะเคลื่อนที่ไปในลักษณะวงกลมทางเข็มนาฬิกา ท่วงท่า การพ่อนในบางช่วงจะหันหน้าเข้าในวงกลม หรือหันหน้าออกนอกวงกลม และแต่ละคู่จะพ่อนโดยหัน เข้าหากัน

เพลงที่ใช้ประกอบ ได้แก่ เพลงแคนช้า ซึ่งในช่วงเริ่มต้นก็จะมีกรรร้องชวนเชิญ โดยกลุ่มลูกคู่ และมีท่วงสลับในบางช่วงของการพ่อน ซึ่งจะขอยกตัวอย่างดังนี้

เพลงชวน

จะมียืนอยู่ท่าไม	มาชวนกันไปเชิญเล่น
ลมพัดละบัดเย็น ๆ	เชิญมาเล่นรำแคน
รูปหล่อขอเชิญมาเล่น	เนื้อเย็นขอเชิญมารำ
มองมานัยตาหวานน้ำ	เชิญมารำกันน้องพี่เอย

เพลง โกล้เข้า ไปอีกนิด

โกล้เข้า ไปอีกนิด	ชิตเข้า ไปอีกหน่อย
สวรค์น้อย	อยู่ในวงพ่อนรำ

เพลงรำเสียเถิดน่า

รำเสียที่เถิดน่า	สัญญากันว่าจะรำ
รำหน่อยเถิดนะน้องนะ	เอ่ยเออเอยเป็นขวัญตา
ถึงพี่ไม่เต็มใจรำ	บอกน้องลัคนาค่าจะเป็นไรไป
ผู้สาวน้อยเอย	แม่สาวน้อยเอย

ร้องแข่งลำแคน

สาวน้อย ๆ ขอตชอยเอ้อมไร	สาวใหญ่ ๆ นุ่งขึ้นต่อหัว
สาวมีผวนุ่งซึ่งสองซ้อน	ยามมันฮอนนุ่งแต่ผืนเดียว
รำไปอีหล่ารำไป	ฟ้าบผ่าอีหล่ารำไป

อธิบายท่าพ้อนแคนแล่น

การพ้อนในลำดับที่ 2 เป็นการพ้อนแคนแล่น ซึ่งเริ่มด้วยฝ่ายชายออกมาพ้อนนำก่อน ต่อมาฝ่ายหญิงก็จะพ้อนออกมาเข้าคู่กับฝ่ายชาย เดินพ้อนเคียงคู่ไปตามวง ต่อมาแต่ละคู่จะพ้อนโดยหันหน้าเข้าหากัน ในลักษณะที่ฝ่ายหนึ่งเดินพ้อนตามท่วงท่า เข้าหาอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งจะพ้อนด้วยการก้าวถอยหลัง ซึ่งในการพ้อนแคนแล่นนี้จะเป็นท่าพ้อนเกี่ยว ตามท่วงทำนองเพลงที่ค่อนข้างเร็ว ฝ่ายหญิงจะพ้อนในท่าบดป้อง โดยมือทั้งสองจะอยู่ในระดับต่ำ เช่น ระดับเอว หรือระดับอก ก้มตัวเล็กน้อย สายสะโพกไปตามท่วงทำนองเพลง การพ้อนแคนแล่นนี้เป็นช่วงที่แสดงถึงความสนุกสนาน และแสดงความแคล่วคล่องว่องไวในท่วงท่าการพ้อนเกี่ยว

ท่วงท่าการพ้อนแคนแล่น มีลักษณะของการเคลื่อนไหวของเท้า มือ และแขน ดังนี้

ลักษณะของการก้าวเท้า	ลักษณะของมือและแขน
<p>การก้าวเท้าในท่วงท่าที่ 1</p> <p>ก้าวย่างเท้าสั้น ๆ สลับเท้าซ้าย-ขวา ตามจังหวะ ไปข้างหน้า 2 จังหวะ ถอยหลัง 2 จังหวะ</p>	<p>ผู้พ้อนฝ่ายหญิง จะใช้มือและแขน</p> <p>ลดระดับลงต่ำระดับอกหรือระดับสะเอว</p> <p>ท่าที่ใช้เรียกว่า พ้อนบดป้อง</p>
<p>การก้าวเท้าในท่วงท่าที่ 2</p> <p>ก้าวย่างเท้าไปข้างหน้า 2 จังหวะ ถอยหลัง 2 จังหวะ โดยสลับที่กันระหว่างคู่พ้อน</p>	<p>ผู้พ้อนฝ่ายชาย จะใช้มือและแขน</p> <p>ในระดับสูงและระดับต่ำ เป็นท่วงท่าที่พยายามหาช่วงจังหวะที่จะเปิดผ้าขึ้นหรือจับหน้าอกฝ่ายหญิง ท่าพ้อนที่ใช้เรียกว่า พ้อนต่ำ</p>
<p>การก้าวเท้าในท่วงท่าที่ 3</p> <p>ก้าวย่างเท้าไปข้างหน้า 4 จังหวะ</p> <p>ก้าวถอยหลัง 4 จังหวะ</p>	

ทิศทางการเคลื่อนไหว ในการฟ้อนแคนเล่นนี้ ในช่วงแรกผู้ฟ้อนแต่ละคู่จะเดินฟ้อนไปตามวงทิศทางทวนเข็มนาฬิกา ต่อมาเริ่มที่จะหันหน้าเข้าหากันในลักษณะหันหน้าเข้าหาวง และหันหน้าออกจากวง และในบางครั้งจะฟ้อนหมุนควงกับคู่

เพลงที่ใช้ประกอบ ได้แก่ เพลงแคนเร็ว เป็นเพลงที่มีท่วงทำนองสนุกสนาน ครึกครื้น ยั่วเย้า หยอกล้อ อัดราจังหวะเพลงจะเร่งเร้ากระชับขึ้น ในบางช่วงจะมีท่วงสลับไปกับเสียงแคน ซึ่งขอยกตัวอย่างดังนี้

เพลง เกี้ยว

มาน้องมาคนลวยอย่าช้ารำไร
เห็นน้องรำไม่สวย ไม่อยากรำด้วยหรืออย่างไร
เห็นน้องรำสวยพี่อยากรำด้วยออกจะตาย
พวงเจ้าเอยมาลัยรับรักเอาไว้เถิดเอ๋ย

เพลง หงส์

หงส์ ๆ อย่างทะนง ไปนิก
ปีกเจ้าจะหักคงจะปักกลางหนอง
เจ้าอย่าอวดทะนงว่าเจ้าเป็นหงส์ทอง
ยามเมื่อฉันแลมองหงส์ทองชยับปีกบิน

เพลง ชุ้มชุ้มมา

ชุ้มชุ้มมา ชุ้มชุ้มมา	สายตามแลจ้อง
มองฉันมอง	ตัวน้องกระไรหวานน้ำ
รักแสนรักปักใจ	เมื่อเราคิดไปหัวใจเพื่อนรำ
น้ำเห็นอย่า (ซ้ำ)	หนาวอุรา หนาวรักปักทรวง

ลักษณะการฟ้อนแคนเล่นจะมีลักษณะเด่นของท่วงทำนองฟ้อนเกี้ยวซึ่งเป็นท่าฟ้อนของฝ่ายชายซึ่งเป็นฝ่ายรุก ฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายรับ ท่าฟ้อนเกี้ยวของผู้ชายมีลักษณะของท่วงท่าสำคัญ 2 ประการคือ ท่าเกี้ยว และท่าดักหรือจับ ส่วนผู้หญิงจะใช้ท่าปิดป้อง โดยมีขั้นตอนเป็นลำดับดังนี้

1. ผู้หญิงจะเดินพ้อนนำหน้าผู้ชายเป็นวงกลม ผู้ชายจะเดินต้อนหน้าต้อนหลัง ต้อนทางซ้าย และต้อนทางขวา เป็นลักษณะการป้องกันการบ๊องของฝ่ายชาย
2. ทั้งสองฝ่ายเดินพ้อนหันหน้าไปทิศทางเดียวกัน แล้วจึงพ้อนสวนทิศทางกัน ในลักษณะ โฉบมือไปทางซ้าย โฉบมือไปทางขวา
3. ทั้งสองฝ่ายยื่นย่อตัวพ้อนหันหน้าเข้าหากัน แล้วค่อย ๆ หมุนตัวพ้อนอยู่กับที่ โดยต่างฝ่ายต่างหมุนออกจากกัน แล้วจึงหมุนกลับมาอยู่ในลักษณะเดิมอีก
4. ทั้งสองฝ่ายเดินพ้อนเป็นวงกลมในลักษณะฉวัดเฉวียน จดๆ จ้องๆ โดยฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายรุกเข้าไปหาและฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายถอยตั้งรับ ในชว่่นนี้ ฝ่ายหญิงก็จะตั้งรับ และตอบโต้ด้วยการไขว่คว้าฝ่ายชาย เรียกว่า พ้อนสู้กัน
5. ทั้งสองฝ่ายพ้อนหันหน้าเข้าหากัน โดยผู้หญิงหมุนรอบตัวเองอยู่กับที่ 1 รอบ ผู้ชายยื่นย่อเข้าพ้อนโดยใช้มือคว้าน เปิดล่าง ผู้หญิงทำท่าสอนบัตบ๊องในลักษณะ ไขว่มือ
6. ฝ่ายชายและฝ่ายหญิง เดินพ้อนหลอกล่อกันเป็นวงกลม แล้วเปลี่ยน เป็นยื่น ปักหลักพ้อนอยู่กับที่โดยหันหน้าเข้าหากัน ฝ่ายชายค่อย ๆ ย่อเข้าลงต่ำ ฝ่ายหญิงยื่น โย้ตัวพ้อนหันหน้าเข้าหาผู้ชาย
7. ชายและหญิง หันหน้าไปทางเดียวกัน ยื่นพ้อนย่อเข้าลงประมาณ 90 องศา พ้อนอยู่กับที่ในลักษณะแอนลำตัวช่วงบน ไปด้านหลัง แล้ว ฝ่ายชายหมุนรอบตัวเอง 1 รอบ จึงหันหน้าพ้อนเข้าหากัน แล้วจึงค่อย ๆ พ้อนก้าวถอยหลังแยกออกจากกัน
8. ผู้ชายเดินพ้อนตามหลังผู้หญิงเป็นวงกลมในลักษณะฉวัดเฉวียนหลอกล่อ เมื่อได้โอกาสทำท่าคว่ำ 2 มือ และคว่ำมือเดียว เรียกว่า พ้อนตัก ส่วนผู้หญิงสะบัดมือบ๊องกันไม่ให้รุกล้ำเข้ามาถึงตัว เรียกว่า พ้อนบัตบ๊อง ทั้งสองฝ่ายหันหน้าเข้าหากัน แล้วหมุนสวน ท่างกัน ฝ่ายชายทำท่าเปิดล่าง คว้าน ฝ่ายหญิงก็จะสะบัดมือบัตบ๊องไว้
9. ทั้งสองฝ่ายนั่งยอง ๆ พ้อน หันหน้าเข้าหากันขยับตัวอยู่กับที่ ในลักษณะที่ฝ่ายชายทำท่าคว่ำ ผู้หญิงทำท่าบัตบ๊อง ฝ่ายชายหมุนรอบตัวเองฝ่ายหญิงนั่งพ้อนอยู่กับที่หลังจากนั้นผู้ชายเดินพ้อนในลักษณะย่อเข้าลงต่ำสุดอ้อมไปข้างหลังของฝ่ายหญิง และโย้ตัวพ้อนด้วยกัน ต่อจากนั้นพ้อนโดยการหันหลังชนกัน
10. ผู้หญิงและผู้ชายเดินพ้อนเคียงคู่กันไปในลักษณะที่เรียกว่า พ้อนพันมือหรือควงมือ คือ พ้อนด้วยการก้าวเท้าเดินไปข้างหน้าตามท่วงทำนองมองเพลง ในลักษณะก้มตัวควงมือทั้ง 2 ต่ำระดับอก แล้วจึงก้าวเดินถอยหลังให้ลำตัวตั้งตรงเงยหน้าขึ้น โดยควงมือทั้งสอง ให้สูงเหนือศีรษะ



ภาพที่ 3 ท่วงท่าการพ้อนเกี้ยว

ผู้พ้อนฝ่ายหญิงและฝ่ายชายจะเดินพ้อนเคียงคู่กันไปตามวง ซึ่งเป็นท่าในลำดับสุดท้ายของท่าพ้อนเกี้ยว

ผู้สาธิต นางน้อง เพชรเขียน อายุ 60 ปี ชาวไทยทรงดำนครปฐม
 นายบุญทรง เพชรรุณ อายุ 50 ปี ชาวไทยทรงดำนครปฐม

ณ ลานช่่วงบ้านนางวิเชียร เพชรเอี้ย เลขที่ 94 หมู่ที่ 12 ต. บางปลา
 อ. บางเลน จ. นครปฐม

วันที่ 23 พฤศจิกายน 2537 เวลา 14.20 น.

ศูนย์วิจัยภาษาและวัฒนธรรม
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



ภาพที่ 4 ท่วงท่าการพ้อนเกี้ยว

ฝ่ายชายนั่งยอง ๆ หันหน้าเข้าหาฝ่ายหญิง มือทั้งสองอยู่ในระดับต่ำ ทำท่าพ้อนในลักษณะ
จะเปิดชายผ้าขึ้นของฝ่ายหญิง ฝ่ายหญิง หันด้านข้างให้ผู้ชาย ยื่นย่อเข้าเท่าเหลื่อมกัน โดยน้ำหนักตัว
อยู่ที่เท้าหลัง มือทำท่าพ้อนปิดป้อง

ผู้สาธิต นายโพธิ์ ตือพงศ์ อายุ 62 ปี ชาวไทยทรงดำเพชรบุรี

นางเทียม สร้อยทอง อายุ 63 ปี ชาวไทยทรงดำเพชรบุรี

ณ ลานช่วงบ้านนางคำพร้าว อูปมา บ้านเลขที่ 4 หมู่ที่ 5 ต. ทนองปรัง
อ. เขาย้อย จ. เพชรบุรี

วันที่ 23 ตุลาคม 2538 เวลา 13.00 น.

อธิบายท่าพ้อนแคนกะแล่

การพ้อนในท่วงท่าลำดับที่ 3 นี้ เรียกว่า แคนกะแล่ ผู้พ้อนทั้งสองฝ่ายจะออกมาพ้อนพร้อม ๆ กันเป็นคู่ ๆ ท่วงท่าการพ้อนจะมีทั้งช้าแลเร็วสลับกัน ลักษณะเด่นของการพ้อนแคนกะแล่คือ การก้าวเท้าและยื่น โย้ตัวบักหลักพ้อนอยู่ที่ เมื่อเป็นช่วงของท่วงทำนองเพลง และจะเดินพ้อนเมื่อมีบทร้องประกอบเสียงแคน

ลักษณะท่วงท่าการพ้อน โย้ตัวของฝ่ายหญิงจะยื่นย่อเข้า ไช้วเท้าเปิดสันเท้าหลัง มือทั้งสองจะพ้อนในลักษณะ ควงมือและตักมือ วงสูงและวงต่ำสลับกันไป แอนลำตัวไปข้างซ้ายและข้างขวา ส่วนฝ่ายชายส่วนใหญ่จะยื่นย่อเข้า เท้าทั้งสองชนกันหรือเหลื่อมกันเล็กน้อย แอนลำตัวไปข้างหลัง ยกมือพ้อนในลักษณะเช่นเดียวกับฝ่ายหญิง ท่วงท่าของเท้า จะมีลักษณะการเคลื่อนไหวเท้า ดังนี้คือ ก้าวลากเท้า ก้าวเท้าไช้ว ก้าวยั้งเท้า ตะเท้า ตะเท้า

ท่วงท่าการพ้อนแคนกะแล่ มีลักษณะของการเคลื่อนไหวของเท้า มือ และแขนดังนี้

ลักษณะของการก้าวเท้า	ลักษณะของมือและแขน
จังหวะที่ 1 ก้าวไช้วเท้าขวา จังหวะที่ 2 ก้าวย่างเท้าซ้าย จังหวะที่ 3 ก้าวถอยหลัง จังหวะที่ 4 ยื่นย่อเข้า ผู้พ้อน ฝ่ายหญิงจะยื่น ไช้วเท้า โดยเปิดสันเท้าหลังพ้อน โย้ตัวอยู่กับที่ ฝ่ายชายจะยื่นย่อเข้าทั้งน้ำหนักตัว ที่เท้าทั้ง 2 ข้าง	มือทั้งสอง 2 พ้อนในลักษณะ หมุน ควงมือ ยกขึ้นสูงและต่ำสลับกัน

ทิศทางการเคลื่อนไหว ผู้พ่อนจะเดินพ่อนหันหน้าไปตามวง ในทิศทางทวนเข็มนาฬิกา และหันหน้าเข้าหาวงเป็นส่วนใหญ่

เพลงที่ใช้ประกอบ ได้แก่ เพลงแคน 3 จังหวะ หรือ แคนแกร ซึ่งจะเน้นจังหวะที่ชัดเจน โดยกลุ่มลูกคู่จะตบมือเป็น 3 จังหวะในแต่ละช่วงเพลง ท่วงทำนองเพลงจะมีลักษณะออก-อ่อนขอความเห็นใจ ชาวไทยทรงดำเพชรบุรี เรียกว่า แคนนอยนอย ซึ่งกลุ่มลูกคู่จะร้องเป็นทำนองประกอบเสียงแคน ซึ่งขอยกตัวอย่างดังนี้

เพลง นอย นอย

หน้อย น้อย นอย	นอย นอย หน้อย
หน้อย นอย นอย	หน้อยน้อย หน้อย นอย

ในเพลงแคน 3 จังหวะนี้จะมีท่วงทำนองที่ตรงกับทำนองเป่าแคน ดังนี้

โอ้เจ้าช่อดอกรัก	กลัวอกจะหักเสียแล้วนะเจ้า
รักของพี่หนังกอก (ซ้ำ)	เหมือนเช็ดครกชั้นเขา

พ่อแม่ชามพวงดอก	ทีนครนายกเขาลือว่าหวาน
ให้พี่น้องชิมสักฝัก	คงจะรักไปนาน

แม่แม่ชามฝักตก	อีกาจิกตก เขาลือว่าหวาน
ให้พี่ชิมสักลูก	จะเอาไปปลูกทำพันธุ์

แม่แม่ชามพวงดอก	ทีนครนายกเขาลือว่าหวาน
ใครได้กินสักฝัก	แล้วจะรักไปนาน

หน้อย น้อย นอย	นอย นอย หน้อย
หน้อย นอย นอย	หน้อย น้อย หน้อย นอย

จะบอกเจ้าพ่อว่า	ขอให้ได้สาว ๆ บ้านนี้สักคน
หากว่าได้แท้ ๆ	จะไปแก้สินบน

อธิบายท่าแคนเย็บ

การพ้อนแคนเย็บนี้ ผู้พ้อนจะเริ่มพ้อนออกมาเป็นคู่ ๆ โดยฝ่ายหญิงพ้อนนำฝ่ายชายออกมา ก้าวเท้า ก้าวเท้าตามท่วงทำนองเพลงที่เป็นจังหวะ เร็วปานกลาง ผู้พ้อนจะพ้อนย่ำเท้าอยู่กับที่ พ้อนโดยการก้าวเท้าถอยหลังหมุนรอบตัวเองอยู่กับที่ เดินเคียงคู่พ้อน โดยหันหน้าไปตามวงและหันหน้าเข้าหาวง มือที่พ้อนจะยกเป็นวงสูงและวงต่ำสลับกันไป ผู้พ้อนจะพ้อนอวดท่วงท่าที่แสดงถึงความชำนาญของตนเองได้มากที่สุด ลักษณะการใช้เท้า จะใช้การตบเท้า ย่ำเท้า ตะเท้า ไขว้เท้า และถัดเท้า

ท่วงท่าการพ้อนแคนเย็บ มีลักษณะการเคลื่อนไหวของเท้า มือ และแขน ดังนี้

ลักษณะของการก้าวเท้า	ลักษณะของมือและแขน
<p>การก้าวเท้าในท่วงท่าที่ 1</p> <p>ก้าวเท้าไปข้างหน้า 4 จังหวะ</p> <p>ก้าวถอยหลัง</p>	<p>ท่วงท่าของมือและแขน จะพ้อน</p> <p>โดยการยกมือเป็นวงสูงวงต่ำสลับกัน</p> <p>เช่นเดียวกับเพลงแคนอย่าง</p>
<p>การก้าวเท้าในท่วงท่าที่ 2</p> <p>ก้าวเขยิบเท้าไปข้างหน้า 4 จังหวะ</p>	
<p>การก้าวเท้าในท่วงท่าที่ 3</p> <p>ตบเท้าอยู่กับที่ 4 จังหวะ</p> <p>เขยิบเท้าเคลื่อนที่ไปทางซ้ายและขวา</p>	

ลักษณะของการก้าวเท้า	ลักษณะของมือและแขน
<p>การก้าวเท้าในท่วงท่าที่ 4</p> <p>ก้าวไขว้เท้าซ้าย ก้าวเขยิบเท้า</p> <p>4 จังหวะ แตะปลายเท้าขวาหลังสิ้นเท้า ซ้าย</p> <p>1 จังหวะ แตะข้างเท้าซ้าย 1 จังหวะ</p> <p>แตะหน้าเท้าซ้าย 1 จังหวะ จังหวะที่ 4</p> <p>ย่อเท้า เปิดสิ้นเท้าหลัง</p> <p>การก้าวเท้าในท่วงท่าที่ 5</p> <p>ย่อเท้าอยู่กับที่ ในลักษณะย่อถอยหลัง</p> <p>หมุนรอบตัวเอง 1 รอบ</p>	

ทิศทางการเคลื่อนไหว ผู้ฝึกแต่ละคู่จะมีการเดินพ็อนเคียงคู่กัน ไปตามวงทิศทางทวนเข็มนาฬิกา มีการหมุนรอบตัวเองโดยการก้าวเท้าถอยหลัง ในบางช่วงผู้ฝึกทั้งสองฝ่ายจะหันหน้าเข้าในวง หรืออาจจะหันหน้าออกจากวง

เพลงที่ใช้ประกอบ ได้แก่ เพลงแคนเวียง ท่วงทำนองเพลงจะสนุกสนาน อัตรารัจจะจะกระชับขึ้น และมีท่วงประกอบการเป่าแคนเป็นบางช่วง ดังนี้

มาพีน้องจะพาพี่ไป ไม่ได้ลืมน้องขอให้ปองนวลจันทร์
ไปสวรรค์กับน้องก็มา (ซ้ำ)

นอกจากนี้จะเป็นเพลงที่ใช้ภาษาพื้นบ้าน ไทยทรงดำร้องประกอบการพ็อนเป็นช่วง ๆ สลับกับการเป่าแคน

2.7 ทำพ็อนพื้นฐาน การพ็อนไทยทรงดำแบบจารีตมีท่าพ็อนที่เป็นเอกลักษณ์ พื้นฐานสำคัญ ซึ่งผู้ศึกษาได้กำหนดชื่อของท่าต่าง ๆ ตามลักษณะของการพ็อนขึ้นมาใหม่เพื่อสะดวกในการเรียบเรียงท่ารำพื้นฐาน และง่ายต่อการศึกษาในโอกาสต่อไป

เอกลักษณ์ของท่าพ็อนพื้นฐาน ได้แก่ ลักษณะโครงสร้างส่วนต่าง ๆ ของร่างกายที่มีการเคลื่อนไหวตามท่วงท่าในการพ็อน มีองค์ประกอบสำคัญ 6 ส่วนดังนี้

1. การใช้เท้า
2. การใช้ขา
3. การใช้ลำตัว
4. การใช้มือ
5. การใช้แขน
6. การใช้สะโพก

1. การใช้เท้า มี 2 ลักษณะ คือ การย่อเท้า และการก้าวเท้า

1.1 การย่อเท้า คือการยกเท้าข้างหนึ่งขึ้นเหนือพื้นพอสมควร เท้าอีกข้างหนึ่งยื่นรับน้ำหนักตัวไว้ โดยการยื่นย่อเข้าเล็กน้อย ปฏิบัติเช่นนั้นสลับกันไป โดยยื่นย่อเท้าอยู่กับที่

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



ภาพที่ 5 การขำเท้า

ผู้สาธิตคนที่ 1 แสดงการวางฝ่าเท้าทั้งสองข้างลงบนพื้น ย่อเข้าเล็กน้อย โดยที่ปล่อยให้ปลายเท้าแตะพื้นเล็กน้อย น้ำหนักตัวอยู่ที่เท้าหลัง

ผู้สาธิตคนที่ 2 แสดงการขำเท้าในลักษณะก้าวแหล่เท้าโดยสันเท้าหน้าอยู่ในลักษณะใกล้กับปลายเท้าที่อยู่ข้างหลัง น้ำหนักตัวอยู่ที่เท้าทั้งสอง

ผู้สาธิตคนที่ 3 แสดงการขำเท้าในลักษณะแหล่เท้าโดยสันเท้าหน้าจะอยู่ในลักษณะตั้งฉากกับเท้าหลัง ย่อเข้าเล็กน้อย น้ำหนักตัวอยู่ที่เท้าหลัง

ผู้สาธิต แต่งกายในชุดพื้นบ้านไทยทรงดำ นุ่งซิ่นลายแดงไหม พันคอดอกด้วยผ้าเปี้ยว

- | | | | |
|----------------|-----------------------|------------|---------------------|
| คาดเข็มขัดเงิน | 1. นางสนธิ เกษมสงคราม | อายุ 58 ปี | ชาวไทยทรงดำเพชรบุรี |
| | 2. นางคำพริ้ว อุปมา | อายุ 54 ปี | ชาวไทยทรงดำเพชรบุรี |
| | 3. นางเทียม สร้อยทอง | อายุ 63 ปี | ชาวไทยทรงดำเพชรบุรี |

ณ ลานช่วงบ้านนางคำพริ้ว อุปมา บ้านเลขที่ 4 หมู่ที่ 5 ต. หนองปรัง

อ. เขาย้อย จ. เพชรบุรี

วันที่ 23 ตุลาคม 2538 เวลา 13.00 น.

1.2 การก้าวเท้า คือ ลักษณะการเคลื่อนไหวเท้าโดยวิธีการก้าวเท้าในลักษณะต่าง ๆ ในขณะที่ก้าวเท้า จะมีการย่อเข้าหรือถ่างน้ำหนักสลับไปมา มี 5 ลักษณะ ดังนี้

การใช้เท้า มี 2 ลักษณะ คือ การย่อเท้า และการก้าวเท้า ซึ่งการก้าวเท้าแบ่งออกได้เป็น 5 ลักษณะ

1. ก้าวย่าง
2. ก้าวเท้าไขว้
3. ก้าวลากเท้า
4. ก้าวเขยิบเท้า
5. ก้าวขึงเท้า

1. ก้าวย่าง คือ การก้าวเท้าไปข้างหน้าหรือข้างหลัง โดยการยกเท้าข้างที่จะก้าวไปงอเข่าเล็กน้อย ส่วนเท้าอีกข้างหนึ่ง สลับกันไป การก้าวย่างนี้มีทั้งก้าวไปข้างหน้าและก้าวถอยหลัง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



ภาพที่ 6 ก้าวย่าง

ผู้พ้องแสดงท่าก้าวย่าง ไปข้างหน้า โดยวางฝ่าเท้าราบกับพื้นเต็มเท้า ย่อเข่าเล็กน้อย
เปิดส้นเท้าหลัง โดยการใช้นิ้วปลายนิ้วเท้าแตะพื้นอยู่ในแนวเดียวกับเท้าหน้า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. ก้าวเท้าไขว้ คือ การก้าวเท้าไปข้างหน้า วางฝ่าเท้าราบกับพื้น โดยไขว้เท้าไปในทิศทางตรงกันข้ามกับเท้าข้างหลัง ระยะห่างของเท้าทั้งสองไม่เกิน 1 ฟุต ย่นย่อเข้าทั้งข้างเล็กน้อย น้ำหนักตัวอยู่ที่ตำแหน่งของเท้าที่ไขว้อยู่ข้างหน้า และเมื่อจะเปลี่ยนการก้าวเท้า เปิดส้นเท้าหลังเล็กน้อย เพื่อสะดวกในการเคลื่อนไหว และความสมดุลของการทรงตัว



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 7 ก้าวเท้าไขว้

ผู้ฝึก ก้าวเท้าหน้าวางราบกับพื้นเต็มเท้า ย่อเข้าเล็กน้อย ให้ปลายเท้าเฉียงไปทางใดทางหนึ่ง เท้าหลังเปิดส้น หรือวางราบกับพื้นเต็มเท้า

3. ก้าวลากเท้า คือ การค่อย ๆ เคลื่อนเท้าที่อยู่ข้างหลังให้มาอยู่ในตำแหน่งข้างหน้า ด้วยวิธีการก้าวสับเท้า ใช้ส้นเท้าหรือปลายเท้าแตะพื้นเล็กน้อยก่อนที่จะก้าวเท้าลงข้างหน้า ขณะที่ก้าวเท้าต้องย่อเข้าเล็กน้อยและวางเท้าให้ลงพอดีกับจังหวะ ของเพลง



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 8 ก้าวลากเท้า

ผู้ฟ้อน ก้าวเท้าไปข้างหน้าเต็มฝ่าเท้า เปิดส้นเท้าหลัง โดยการใช้ปลายเท้าแตะกับพื้น แล้วค่อย ๆ เลื่อนตำแหน่งของเท้าผ่านด้านข้างของเท้าที่อยู่ข้างหน้า แล้วจึงวางราบกับพื้น ให้ส้นเท้าห่างจากปลายเท้าหลังเล็กน้อย

4. ก้าวเขยิบเท้า คือ ลักษณะของการก้าวเท้าข้างหนึ่งไปข้างหน้าเต็มเท้า เปิดส้นเท้าหลัง เมื่อจะก้าวต่อไปให้ถ่ายน้ำหนักตัวมาอยู่เท้าหลัง ยกเท้าเดิมที่อยู่ข้างหน้าก้าวเขยิบต่อไป ซึ่งจะใช้ประกอบการหมุนตัวในการฟ้อน หรือเคลื่อนที่ตามทิศทางต่าง ๆ



ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 9 ก้าวเขยิบเท้า

ผู้ฟ้อน ก้าวเท้าไปข้างหน้า โดยวางเท้าราบกับพื้นเต็มฝ่าเท้า เปิดส้นเท้าหลัง และเมื่อจะก้าวต่อไปให้วางเท้าหลังราบกับพื้นแล้วจึงก้าวเท้าที่อยู่ข้างหน้าไปตามทิศทางของท่าฟ้อน

5. ก้าวยั้งเท้า คือ ในขณะที่ก้าวเท้ามีการใช้สันเท้าหรือปลายเท้าแตะกับพื้นเพื่อยั้งรอจังหวะ แล้วจึงค่อยวางฝ่าเท้าให้เต็มเท้า



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 10 ก้าวยั้งเท้า

ผู้พ้อนวางเท้าหลังรากับพื้น เท้าหน้าอยู่ในลักษณะแตะปลายเท้ากับพื้น 1-2 จังหวะ แล้วจึงวางเท้ารากับพื้น

2. การใช้ชา มี 2 ลักษณะ คือ การงอชาและการนั่งยอง ๆ

2.1 การงอเข้า คือ การยื่นย่อเข้า มี 2 ลักษณะคือ ย่อลงเล็กน้อย ประมาณ 100-110 องศา และย่อมาก ประมาณ 45 องศา

2.2 การนั่งยอง ๆ คือ การพ้อนด้วยวิธีการนั่งย่อเข้า โดยให้ขาข้างหนึ่งงอลงประมาณ 90 องศา ส่วนขาอีกข้างหนึ่งงอขนานกับพื้นเปิดส้นเท้า เพื่อรับน้ำหนักในการทรงตัว โดยให้ส่วนก้นวางบนส้นเท้า



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 11 การใช้ชาลักษณะการนั่งยอง ๆ

ผู้พ้อน นั่งยอง ๆ โดยการที่เท้าข้างหนึ่งอยู่ในลักษณะตั้งเข้าสูง เท้าอีกข้างหนึ่งตั้งเข้าต่ำ เปิดส้นเท้าหลังให้อยู่ระดับต่ำเกือบติดพื้น ทรงตัวโดยให้ก้นวางอยู่บนส้นเท้า

3. การใช้ลำตัว มี 3 ลักษณะ คือ ลำตัวตั้งตรง ลำตัวเอนไปด้านข้าง ลำตัวเอนไปข้างหลัง

3.1 ลำตัวตรง คือ ในขณะที่พ้อน ลำตัวจะตั้งเป็นแนวตั้ง ศีรษะตั้งตรง



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 12 ลำตัวตรง

ผู้พ้อนแสดงท่าตั้งศีรษะ ลำตัวตรงในแนวตั้ง

3.2 ลำตัวเอนไปด้านข้าง คือ ในขณะที่พ็อน จะเอียงลำตัวตั้งแต่ช่วง สะเอวขึ้นไปโดยสลับซ้าย-ขวา พร้อมทั้งเปลี่ยนระดับมีอวงสูงและมีอวงต่ำสลับกันไป ส่วนใหญ่ ศีรษะจะเอียงไปทางเดียวกับมีอวงสูง และศีรษะ เอียงด้านใดด้านหนึ่งตามความเหมาะสมกับ ท่วงท่าการพ็อน โดยจะไม่เปลี่ยนการเอียงไปทางซ้าย-ขวาติดต่อกัน



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 13 ลำตัวเอนไปด้านข้าง

ผู้พ็อนแสดงท่าเอนลำตัว และเอียงศีรษะ ไปด้านข้าง

3.3 ลำตัวเอนไปข้างหลัง คือการฟ้อนที่เอนลำตัวช่วงบน ตั้งแต่สะเอว
ขึ้นไป เอนไปด้านหลัง



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 14 ลำตัวเอนไปข้างหลัง

ผู้ฟ้อนแสดงท่าเอนลำตัวเอนไปทางด้านหลัง

4. การใช้มือ ในการฟ้อนไทยทรงดำ มีการใช้มือ 7 ลักษณะ คือ ม้วนมือ
 ซ้อนมือ ตักมือ ไช้วมือ ควงมือ โฉบมือ และมือปัดป้อง ซึ่งจะอธิบายวิธีการปฏิบัติดังนี้

4.1 ม้วนมือ มี 2 ลักษณะคือ จับมือแล้วม้วนมือ และแบมือแล้วม้วนมือ

4.1.1 จับมือแล้วม้วนมือ คือ หักข้อมือลงมากำมุกกับลำแขน
 ประมาณ 90 องศา โดยให้นิ้วชี้หักลงมาโดยทำมุมกับนิ้วกลาง ประมาณ 45 องศา และขนานกับ
 นิ้วหัวแม่มือ นิ้วที่เหลือปล่อยตามธรรมชาติ แล้วหมุนข้อมือไปทางนิ้วก้อย หักข้อมือตั้งขึ้นให้ฝ่ามือหัน
 ออกนอกลำตัว ลักษณะการม้วนมือเช่นนี้แม่ครูไทยทรงดำเรียกว่า "ฟ้อนควงมือ"³



ภาพที่ 15 ม้วนมือลักษณะที่เรียกว่า ฟ้อนควงมือ

ผู้ฟ้อนแสดงท่าการม้วนควงมือ ดังคำอธิบาย ข้อ 4.1.1

³ สัมภาษณ์ คำพริ้ว อุบมา แม่ครูชาวไทยทรงดำเพชรบุรี, 25 ธันวาคม 2537.

4.1.2 แบริ่มอแล่วม้วนมื่อ คื่อ การยกแขนเบ็นวงสูง หรือต่ำ ให้
 ฝ่ามือหันเข้าหาลำตัว แล่วหักข้อมื่อลงหมุนข้อมื่อเข้าหาลำตัว ไปทางนิ้วก้อย แล่วจึงพลิกข้อมื่อให้
 ฝ่ามือหันออกนอกลำตัว ลักษณะการม้วนมื่อเช่นนี้ แม่ครูชาวไทยทรงดำเรียกว่ำ "พ้อนตัก"⁴



ภาพที่ 16 ม้วนมื่อลักษณะที่เรียกว่ำ พ้อนตักมื่อ

ผู้พ้อนแสดงท่าม้วนมื่อ ตั้งคำอธิบาย ข้อ 4.1.2

⁴ สัมภาษณ์ คำพ้อรำ อุปมา แม่ครูชาวไทยทรงดำเพชรบุรี, 25 ธันวาคม 2537.

4.2 ซ้อนมือ คือ ลักษณะของลำแขนข้างหนึ่งอยู่ในลักษณะวงสูงและแขนอีกข้างหนึ่งอยู่ในลักษณะวงต่ำระดับสะโพกข้างลำตัว และค่อย ๆ เคลื่อน ลำแขนที่อยู่ในระดับวงต่ำซ้อนมือไปข้างหน้าพร้อมทั้งย่อเข้าลงต่ำ แล้วจึงยืดตัวขึ้นม้วนมือให้อยู่ในระดับวงสูง



ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 17 ซ้อนมือ

ผู้พอน ย่นย่อเข้าในลักษณะก้าวเท้าไขว้หรือก้าวข้างเท้า มือข้างหนึ่งตั้งเป็นวงสูงระดับศีรษะ หรือระดับไหล่ มืออีกข้างหนึ่งเป็นวงต่ำในลักษณะ คอว่ามือข้างลำตัว แล้วซ้อนมือขึ้นยกเป็นวงสูงสลับกัน

4.3 ตักมือ คือการใช้มือข้างใดข้างหนึ่ง หรือทั้งสองข้างของผู้พ้อนฝ่ายชาย โดยหงายมือและซ้อนมือขึ้นเพื่อเปิดผ้าขึ้นหรือทำท่าจับอวัยวะที่สงวนของฝ่ายหญิง



ภาพที่ 18 ตักมือ

ผู้พ้อนฝ่ายชายและฝ่ายหญิงหันหน้าเข้าหากัน โดยเอียงลำตัวเล็กน้อย ผู้พ้อนฝ่ายชายก้าวเท้าย่อเข้า โดยใช้มือข้างหนึ่งคว่ำบน มืออีกข้างหนึ่งคว่ำล่าง ผู้พ้อนฝ่ายหญิงย่อเข้าเล็กน้อย มือข้างหนึ่งทำท่าพ้อนปิดป้องบน อีกข้างหนึ่งปิดป้องด้านล่าง

ผู้สาริต นายโพธิ์ ตีอพงศ์ อายุ 62 ปี ชาวไทยทรงดำเพชรบุรี

นางเทียม สร้อยทอง อายุ 63 ปี ชาวไทยทรงดำเพชรบุรี

ณ ลานพ้อนบ้านนางคำพร้า อูบมา เลขที่ 4 หมู่ 5 ต. หนองปรัง อ. เขาย้อย จ. เพชรบุรี

วันที่ 23 ตุลาคม 2538

4.4 **ไขว้มือ** คือการใช้มือทั้งสองข้าง ไขว้กัน โดยหักข้อมือเข้าหาลำแขน แล้วแยกจากกันให้มือทั้งสองตั้งวงระดับสะโพก ทำพ็อนไขว้มือนี้เป็นท่าของฝ่ายหญิงที่ปิดป้องไม่ให้ฝ่ายชายลูกไล่เข้ามาใกล้ตัวได้



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 19 ไขว้มือ

ผู้พ็อนไขว้มือทั้งสองพ็อนอยู่ในระดับสะเอวในลักษณะให้มือทั้งสองข้างไขว้กัน หรืออยู่ใกล้กัน เป็นการพ็อนในท่าปิดป้อง อีกวิธีหนึ่ง

4.5 ควงมือ คือ การที่ใช้ฝ่ามือทั้งสองหมุนตามกันเข้าหาลำตัว อยู่ใน
ระดับสูงเหนือศีรษะ หรือต่ำระดับสะเอวก็ได้ เป็นท่าฟ้อนทั้งของผู้หญิงและผู้ชาย



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 20 ควงมือ

ผู้ฟ้อนยกมือข้างหนึ่งให้สูงเหนือศีรษะ มืออีกข้างหนึ่ง อยู่ในระดับต่ำ

4.6 โนมมือ คือ การใช้มือข้างหนึ่งตั้งวงระดับประมาณครึ่งน่อง อีกมือ
 ทำไขว้สวนทางกับคู่พ้อง โดยให้มือในโนมใกล้กัน ย่อเข้าก้มตัวเล็กน้อย
 อีกข้างหนึ่ง โนมสวนกลับมาในทิศทางเดิม



ภาพที่ 21 โนมมือ

ศูนย์วิทยทรัพยากร

กรุงเทพมหานครมหาวิทยาลัย

ทำเล็กน้อย ใช้มือข้างหนึ่งเป็นวงต่ำ อีกมือหนึ่งเป็นวงสูง แล้วเคลื่อนมือที่
 หน้าพร้อมทั้งก้าวเท้าไปข้างหน้า

4.7 มือปิดป้อง คือการใช้มือข้างในข้างหนึ่ง หรือทั้งสองข้างของผู้พ้อน ฝ่ายหญิง สะบัดมือปิดป้องในลักษณะคว่ำฝ่ามือระดับวงต่ำหรือวงสูง เพื่อกีดกันไม่ให้ฝ่ายชายรุกกล้าเข้ามาใกล้ถึงตัวเพื่อเปิดชายผ้าขึ้นหรือจับหน้าอก มือปิดป้องจึงมี 2 ลักษณะคือ ปิดป้องบน และปิดป้องล่าง



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 22 มือปิดป้องบน

ผู้พ้อนใช้มือทั้งสองพ้อนอยู่ในระดับเอว



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 23 มือบัตบ็องล่าง

ผู้พ็อนย่อเข้าลงต่ำ มือทั้งสองข้าง พ็อนอยู่ในระดับที่ใกล้กับหัวเข้าทั้งสองข้าง

5. การใช้แขน มี 2 ลักษณะ คือ วงสูง และวงต่ำ

5.1 วงระดับสูง คือ การยกแขนโดยให้ฝ่ามือแบบออกนอกลำตัว และงอลำแขนเข้ามาทำมุมกับต้นแขนประมาณ 90 องศา ให้มืออยู่สูงเสมอกับศีรษะ วงระดับสูงจะมี 2 ลักษณะ คือ วงแขนอยู่ด้านข้างลำตัว และอยู่ด้านหน้าลำตัว



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 24 วงระดับสูง

ผู้พ้อนแสดงท่าพ้อนโดยยกมือสูงระดับศีรษะ วังเป็นวงระดับสูง

5.2 วงระดับต่ำ คือ การงอแขนให้อยู่ในระดับต่ำกว่าระดับอก โดยให้
ลำแขนขนานกับพื้น และฝ่ามือหันออกนอกลำตัว



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 25 วงระดับต่ำ

ผู้พ้องแสดงท่าพ้อง โดยใช้มือทั้งสองข้างพ้อง ในระดับสะเอว ซึ่งเป็นวงระดับต่ำ

6. การใช้สะโพก เป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของการฟ้อนไทยทรงดำ โดยวิธีการชยับสะโพกให้ส่ายไปทางซ้าย - ขวา สลับกัน โดยให้สัมพันธ์กับการย่อเข้าตามจังหวะการก้าวเดินหรือย่อเท้าอยู่กับที่



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 26 การใช้สะโพก

ผู้ฟ้อนแสดงท่าฟ้อนโดยการก้าวเท้าย่อเข้าถ้ายน้ำหนักลงที่ขาทั้งสองข้างสลับกัน และชยับสะโพกไปทางเดียวกับขาที่รับน้ำหนัก ซึ่งจะสลับข้างกัน

สรุป

การฟ้อนไทยทรงดำที่พบในปี พุทธศักราช 2536-2538 ณ จังหวัดเพชรบุรี พบว่า มีการแสดงที่แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การฟ้อนในปัจจุบัน และการฟ้อนที่เป็นแบบจารีตดั้งเดิม การฟ้อนของกลุ่มชนไทยทรงดำในปัจจุบันมีทั้งในเทศกาลเล่นคอน ลงช่วง หลังฤดูเก็บเกี่ยวพืชพันธุ์ ธัญญาหาร และมีรายได้จากการขยายผลผลิตผลทางการเกษตร คือ ประมาณเดือนห้า และเดือนหก ทางจันทรคติ ชาวไทยทรงดำในถิ่นต่าง ๆ ก็จะมาวมกันเพื่อพบปะสังสรรค์ ครั้นได้เวลาพลบค่ำ ก็มีการละเล่นที่ทุกคนเข้าร่วม เรียกว่า อันคอน คือการละเล่น โยนลูกคอนที่ทำด้วยถุงผ้าบรรจุ เมล็ดถั่ว หรือเม็ดมะขาม ทำพู่ห้อยให้ดูสวยงาม

การฟ้อนจะเริ่มตั้งแต่เวลาประมาณ 19.00 นาฬิกา มีวงดนตรีซึ่งประกอบด้วยแคน และกลองชุด อยู่ประจำลานช่วง ส่วนผู้สนใจจะรวมกลุ่มกันอยู่รอบช่วง เพลงที่ใช้ฟ้อน มี 4 เพลง ต่อเนื่องกันเป็น 1 ลำดับ คือ เพลงแคนย่าง (ช้า) แคนแล่น (เร็ว) แคนเวียง (ปานกลาง-เร็ว) เพลงแคนเวียง และทำนองเพลงสมัยใหม่ (ค่อนข้างเร็ว) ลำดับหนึ่งใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง แล้วขึ้นต้นใหม่ไปจนถึง 5 ลำดับ หรือประมาณ 24.00 นาฬิกา การฟ้อนจึงยุติลง

การฟ้อนในลำดับหนึ่งจะเริ่มต้นและจบลงอย่างมีขั้นตอนชัดเจน สัมพันธ์กับเพลงแคน โดยเริ่มตั้งแต่เพลงที่ 1 คือ เพลงแคนย่าง ชายหญิงจะออกมาฟ้อนเป็นคู่ โดยก้าวเท้าฟ้อนชาน ไปรอบช่วงทวนเข็มนาฬิกา เพลงที่ 2 เป็น เพลงแคนแล่น ฝ่ายชายเริ่มฟ้อนรำหลอกล้อ เพื่อถูก เพื่อตอตัวฝ่ายหญิงพร้อมหลอกล้อ โฉบไปมาฝ่ายหญิงคู่ฟ้อนจะคอยหลบหลีก เพลงที่ 3 เพลงแคน กะแล่ ชายหญิงฟ้อนเคล้าคลอกันด้วยท่าทางที่สอดประสานและสัมพันธ์กันในบางครั้ง เพลงที่ 4 เพลงแคนเวียง เป็นการฟ้อนที่ได้รับอิทธิพลจากรำวงของภาคกลาง อนึ่งในช่วงการฟ้อน ช่วงที่ 3 เป็นต้นไป ชายหญิงบางกลุ่มที่มาด้วยกัน จะแยกตัวออกไปฟ้อนในลานย่อย ๆ ที่กระจายอยู่รอบ ๆ ช่วงใหญ่ โดยมีหมอแคนเฉพาะกลุ่มของตน ส่วนช่วงใหญ่ก็จะมีคนกลุ่มใหม่ ๆ ลงไปฟ้อน การฟ้อนที่กล่าวมานี้ผู้ฟ้อนโดยทั่วไปสังเกตเห็นได้ว่ารู้ท่าและลำดับการฟ้อนว่าจะมีกระบวนการเช่นไร ทั้งนี้คงเป็นเพราะได้สืบทอดกันมา แต่ด้วยเหตุที่สภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไปท่าฟ้อนจึงเฉื่อยฉาบ หรือลบล้างไป ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาลึกลงไปถึงการฟ้อนที่เป็นจารีตดั้งเดิมของชาวไทยทรงดำแต่เดิมจากคนรุ่นเก่า ที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป พบว่ามีแบบแผนชัดเจนดังนี้

การฟ้อนแบบจารีต มีขั้นตอน เป็น 4 ส่วน คล้ายการฟ้อนปัจจุบัน ต่างกันที่เพลงแคน ลำดับที่ 3 และ 4 คือ เพลงแคนย่าง แคนแล่น แคนกะแล่ และแคนเวียง ในแต่ละเพลงจะมีท่าฟ้อนหลัก ๆ คือ

เพลงแคนย่าง ใช้ท่าพ้อนคู่ชานาน เดินเป็นวงกลมทวนเข็มนาฬิกา ชายหญิงทำท่าพ้อนมือสูง และก้าวเท้าในท่าก้าวย่าง

เพลงแคนแล่น ชายหญิงพ้อนหันหน้าเข้าหากัน เดินหน้าถอยหลัง สลับซ้ายขวา โดยฝ่ายชายรุกไปข้างซ้าย ฝ่ายหญิงจะหลบไปทางขวา ฝ่ายชายมักใช้ท่าโฉบ ฝ่ายหญิงมักใช้ท่าปิดป้อง

เพลงแคนกะแล่ หรือแคน 3 จังหวะ ทั้งสองฝ่ายจะพ้อนตามท่วงทำนองเพลงที่มีลักษณะเรียกร้องขอความเห็นใจ โดยมีท่วงท่าการพ้อนสอดคล้องกับทำนองเพลงที่มีจังหวะช้าและเร็วสลับกัน ลักษณะเด่นคือท่าพ้อนที่ปักหลักยืน โยตัวพ้อนอยู่กับที่

เพลงแคนเวียง หรือ แคนเย็บ เป็นเพลงที่มีท่วงทำนองจังหวะเร็วปานกลาง มีการเปลี่ยนเป็นท่วงทำนองต่าง ๆ ซึ่งจังหวะอาจจะเร่งเร้าขึ้น ซึ่งผู้พ้อนทั้งสองฝ่ายจะสามารถแสดงท่าพ้อนได้ตามที่ตนมีความถนัด

ในการพ้อนไทยทรงดำ จะเห็นได้ว่า เพื่อเปิดโอกาสให้ชายหญิงได้ใกล้ชิดสนิทสนมกัน ดังนั้นการพ้อนเกี่ยว ในลำดับที่ 2 ของแต่ละลำรับในเพลงที่ 2 หรือพ้อนแคนแล่น จึงค่อนข้างโดดเด่น และสลับซับซ้อน ซึ่งกล่าวโดยรวมได้คือ เป็นท่าพ้อนที่ฝ่ายชายเป็นฝ่ายรุกเป็นส่วนใหญ่ ใช้ท่าพ้อนที่เรียกว่า พ้อนปัก ซึ่งจะเน้นท่วงท่าเปิดผ้าขึ้นและคว่ำผ้าพ้อนออก ซึ่งฝ่ายหญิงจะเตรียมตัวตั้งรับด้วยท่าพ้อนที่เรียกว่า ปิดป้อง การพ้อนของทั้งสองฝ่ายจะพ้อนหลอกล้อ ฉวัดเฉวียนกันเป็นวงกลม พ้อนสวนทางกัน หรือนั่งพ้อน การพ้อนในช่วงนี้จะเป็นช่วงที่สนุกสนานครื้นเครงมากที่สุด และจะเป็นลักษณะท่าพ้อนเกี่ยวที่เด่นชัดมากกว่าท่าพ้อนในเพลงอื่น ๆ

จากการวิเคราะห์การพ้อนไทยทรงดำดังที่กล่าวมาทั้งหมดอาจวิเคราะห์ลักษณะพื้นฐานได้ดังนี้

การใช้เท้า มี 2 ลักษณะคือ การย่อเท้า และการก้าวเท้า ซึ่งการก้าวเท้านั้นจะมี 5 ลักษณะ คือ ก้าวย่าง ก้าวเท้าไขว้ ก้าวลากเท้า ก้าวเขยิบเท้า และก้าวยั้งเท้า

การใช้ขา มี 2 ลักษณะคือ การงอขา และการนั่งยอง ๆ การงอขา คือ การย่อเข้า มี 2 ลักษณะคือ ย่อลงเล็กน้อย และย่อมากประมาณ 45 องศา การนั่งยอง ๆ คือ การนั่งย่อเข้า โดยให้ก้นวางอยู่บนส้นเท้า

การใช้ลำตัว มี 3 ลักษณะคือ ลำตัวตั้งตรง ลำตัวเอนไปด้านข้าง และลำตัวเอนไปด้านหลัง

การใช้มือ มี 7 ลักษณะคือ ม้วนมือ ซ้อนมือ ตักมือ ไขว้มือ ควงมือ โฉบมือ มือปิดป้อง

การใช้แขน มี 2 ลักษณะคือ แขนตั้งวงสูง และวงต่ำ
การใช้สะโพก การชยับสะโพกให้ส่ายไปทางซ้าย-ขวา สลับกันโดยวิธีการย่อเข้าตาม
จังหวะการก้าวเดิน หรือย่อเท้าอยู่กับที่

การพ้อนของไทยทรงดำที่สรุปมานี้ เป็นแบบฉบับของจังหวัดเพชรบุรี แต่ผู้วิจัยยังพบการ
พ้อนไทยทรงดำในถิ่นอื่นซึ่งแตกต่างออกไปบ้าง อย่างมีนัยสำคัญ จึงนำมาเปรียบเทียบในบทต่อไป



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย